

DE KARTUIZERLITURGIE

(Vertaling van het artikel van Dom Amandus Dégand in de Dictionnaire d'Archéologie chrétienne : Chartreux : Liturgie des ..)

De Kartuiserliturgie

I. ONTSTAAN

- 1° bronnen en voornaamste bijzonderheden van het Missaal;
- 2° bronnen en voornaamste bijzonderheden van het Antiphonarium;
- 3° de Kalender;
- 4° het Dodenofficie.

II. ONTWIKKELINGSPERIODE (± 1142 - 1259)

- 1° ontwikkeling van de kalender en de conventanissen;
- 2° misritus en verschillende gebruiken.

III. LAATSTE PERIODE VAN DE MIDDELEEUWEN (1259 - 1581)

- 1° de kalender en de latere uitbreidingen van het Officie;
- 2° de "terminationes" van de Bijbel;
- 3° het ceremonieel.

IV. MODERNE PERIODE (1581 - heden)

- 1° hervorming van de liturgische boeken;
- 2° opname van tal van nieuwe feesten.

V. DE ZANG BIJ DE KARTUIZERS

- 1° de zang in de eerste tijd van het ontstaan van de Orde;
- 2° de "recordatio" en het uit-het-hoofd zingen;
- 3° de "cantores chori" en het "De modo cantandi et psallendi";
- 4° de zang in de laatste drie eeuwen

VI. APPENDIX

Laatste beslissingen van het Algemeen Kapittel betreffende liturgie en zang.

I. ONTSTAAN

1° Bronnen en voornaemste bijzonderheden van het Missaal.

Het oudste discipline en tevens oudste liturgisch document dat er in de Kartuizerorde te vinden is, zijn de "Consuetudines Cartusiae", rond 1127 samengesteld door Guigo, de vijfde prior van de Grande Chartreuse. (cfr Le Conteulx, Annales Ordinis Cart., t.I, pag.302 en PL.t.CLIIII, col.631/760). Dit geschrift begint met de liturgie: "a digniori parte, officio videlicet divino, sumentes exordium", zegt de schrijver. (Prologus Consuet.) Volgens een algemeen erkende traditie hebben de Kartuziers hun liturgische boeken en ook het grootste gedeelte van hun ritueel voornamelijk van de Kerk van Lyon, tenminste voorzover ze niet uit kloosterlijk milieu afkomstig zijn: "Creduntur enim Cartusiani ipsi ab illa vetustissima Lugdunensi Ecclesia, primate Galliarum, exemplaria desumpsisse." (P.Sutor, De vita Cartusiana, in 12, Coloniae Agrippinae 1609, l.II, tr.4, c.III, cfr N.Molin, Historia Cartusiana, in 4°, Tornaci, 1903, t.I, pag.82; Le Conteulx, t.II, 572, en I, 309; Vie de saint Bruno, par un religieux chartreux, Montreuil 1898, pag.278, 55.) - Aangesien echter geen van de schrijvers waarnaar we hier verwijzen van vóór de 16 eeuw is, moet men, om zich een gefundeerde mening te kunnen vormen, noodzakelijk verder teruggaan.

Laten we beginnen bij het Missaal. (Naast het werk van Marchesi : La liturgie gallicane dans les 8 premiers siècles de l'Eglise, Lyon 1869, gebruiken we voor deze studie een handschrift uit Lyon dat tamelijk dicht bij het ontstaan van de Kartuizerorde staat : de Codex Barberini 559, van het Vaticaan, welke gedateerd wordt tussen 1173 - 1223. - Als twaalfde-eeuwse kartuizerhandschriften hebben we met name : een sacramentarium van de Grande Chartreuse, ms. C.I. 751, een graduale-epistolarium uit Grenoble, ms. 84, een brevier uit Parijs, Bibliothèque nationale, latijnse afdeling, ms.477, en een graduale van de Kartuize van Parkminster, ms. A.33.) - Vooreerst merken we in het algemeen op dat er geen composities van kerkelijke stijl voorkomen op enkele zeer zeldzame uitzonderingen na. Guigo nam hierin de beginselen over die door Agobard waren opgesteld, en de Kartuizerorde hield er strenger aan vast dan de Kerk van Lyon. Zowel in Lyon als in de Grande Chartreuse heeft Pinksteren een octaaf met hetzelfde officie als dat van het feest. Als gevolg daarvan is de reeks van de zondagofficies na Pinksteren een zondag achter op de corresponderende reeks van het Romeins officie. Als men dit vooropzet, weet men in hoeverre de handschriften verschillen met betrekking tot de responsoria van het Graduale en meer nog wat betreft de Alleluja-verzen van deze officies. Het is dus van belang

3.

Het is interessant het repertorium van de Kerk van Lyon eens te vergelijken met dat van de Grande Chartreuse. Nu is echter het Kartuizerhandschrift dat, aangezien het samengesteld is vóór de eerste herzieningen van de liturgie in de 12e eeuw, het gunstigst van datum is om ons in verband hiermee in te lichten, zodanig geradeerd en verbeterd, dat men de oorspronkelijke lezing meestal niet terug kan vinden (Bedoeld is het bovengenoemde handschrift A.33 uit Parkminster. Sinds het eerste deel van Paléographie musicale is uitgegeven, is dit graduale nog eens nauwkeuriger bestudeerd door de Benediktijnen van Solesmes en zij hebben vastgesteld dat het notenschrift dat zij bij een eerste te vluchtig onderzoek voor Italiaans gehouden hebben, blijkbaar afstamt van een oorspronkelijk Lyons-type dat men aan bepaalde eer karakteristieke bijzonderheden kan erkennen) - Toch leveren die verbeteringen niet zelf, die betrekking hebben op bijna al de responsories en op de allelujaverzen van de tijd na Pinksteren en voor deze laatste zelfs op de Officies na Pasen, ons reeds enige inlichting. Feitelijk constateren we overal waar we door de radering heen de oorspronkelijke tekst kunnen terugvinden, dat deze overeenkwam met het Missaal van Lyon, en door de interpolaties werd er steeds een tekst opgenomen die niet uit Lyon afkomstig was. Andere bevindingen, betrekking hebbend op de reeks van de evangelien van de 4^e tot de 23^e zondag, tonen ons dat het Missaal van Lyon en het Kartuizermissaal juist daar met elkaar overeenkomen waar ze van het Romeins Missaal afwijken. Ook eindigt bovendien in de eerste twee de reeks van de tijd na Pinksteren met het officie "Si iniquitates" terwijl in het Romeins missaal eindigt met de mis "Dicit Dominus". We moeten ons beperken; maar anders behoorden we ook de bijzonderheden te noemen van de kaarsenwijding, van de wijding van de as en de palmjakken, die van de officies van Goede Vrijdag en Paaszaterdag, het gebruik van het vers "Tone Domine custodiam ori meo" vóór de schuldbelijdenis in de mis (ofr Marchesi op. cit. pag.481); het zeggen van het gebed "De latere Domini Jesu Christi" wanneer de priester het water in de kerk doet (ibid. pag.483), bepaalde lezingen in de canontekst, enz. allemaal dingen die wijzen op een gemeenschappelijke oorsprong.

Ons bezighoudend met de liturgie van Lyon in haar betrekkingen met die van de Kartuziers, verliezen we niet uit het oog dat andere liturgien vooral die van Vienne en die van Grenoble ook raakpunten moeten hebben met deze laatste, en detailstudie hiervan zou zonder twijfel nieuwe gezichtskringen voor ons openen (ofr Le Couteulx, II, 527/545).

Laten we de beschrijving van het Kartuizermissaal aanvullen door er enkele bijzonderheden in op te nemen die geen plaats gekregen hebben in de vergelijkende studie. De schuldbelijdenis vóór de mis wordt genoemd in de Consuetudines (IV, 7 en 17) en even later in grote lijnen beschreven in de Constitutiones van Basilius, die niet na het jaar 1173 geschreven kunnen zijn : "Sacerdos ... dicta oratione ad dextrum

cornu altaris, ad sinistrum vasula induitur, et inclinatus praecurrit, ante confessionem praecurrit: Tunc Domine custodiam ori meo, Confessionem autem, si praesens sit, facit episcopus. Qua facta, subdit sacerdos aliam praecurrit: Ad introitum nostrum in nomine Domini. (Le Conteulx, II, 378; Item Dijon ms. 616 (364), f° 43). - In het voorbijgaan mogen we wijzen op twee afwijkende lezingen in belangrijke stukken; het zijn de woorden "propter gloriam tuam magnam" in het Gloria, en de slotformule van het Credo: "et vitam futuri saeculi" conf. Burn, Facsimiles of the creeds from early manuscripts, H. Bradshaw Society, London 1909, t. XXXVI, p. 17). - In de mis van de vigilie van Kerstmis en ook in de drie missen van het feest zelf, wordt het epistel onmiddellijk voorafgegaan door een les die ontleend is aan Isaias. Het is een overblijfsel van wat gebruikelijk was in de eerste eeuwen waar er algemeen aan de lezing van het epistel een les uit de profeten voorafging (conf. Duchesne, Origine du culte chrétien, 3 edit. p. 167 e.v.). - Ook de Gallicaans mis had altijd twee lessen buiten het evangelie, en de eerste werd genomen uit het Oude Testament (Op. cit. p. 195). - Er zijn negen priefaties nl. die van Kerstmis, Driekoningen, de Vasten, Pasen, 's Heren Hemelvaart, Pinksteren, de feesten van de H. Maagd en die van de Apostelen met daarbij nog de gewone priefatie. (Men heeft wel eens gezegd dat sint Bruno de priefatie van de H. Maagd heeft samengesteld. Deze mening wordt in den brede uiteengezet en besproken door de Bollandisten, Acta Sanctorum, oot. t. III, Commentarius praevius, n° 596 e.v.. Voor ons is het genoeg te weten dat deze priefatie in zijn tegenwoordige vorm, die we reeds vinden in het sacramentarium van de Grande Chartreuse en die op een enkel verschil na ook de vorm is van het romains missaal, slechts een verkorte vorm is van een langere priefatie die zeker vóór sint Bruno reeds bestond. Zie bv. in Fl., t. LXXVIII, col. 133 de priefatie van Maria-teg-Hemelomneming, waar de tekst die meer uitgewerkt is dan die van het moderne missaal, er alle elementen van bevat. Zie eveneens Pamelius, Liturgicon Ecclesiae latinae, Coloniae Agrippinae, 1571, t. II, p. 603; Muratori, Opera, Arezzo, 1792, t. XIII part. 2a - t. XVIII col. 1017).

Onder de voorwerpen die gebruikt worden voor de eredienst geeft Guigo het buisje aan voor het nuttigen van het kostbaar bloed (Consuet. XL, 1). De mis eindigt natuurlijkerwijze met de woorden van de diaken "ite missa est" of "Benedicamus Domino" zonder zegen. Het "Placeat" zal pas later verschijnen. De functie van subdiaken bestaat niet in de Kartuisernis; alleen de diaken assisteert de priester aan het altaar. Als het ogenblik voor het epistel gekomen is, gaat er een monnik van zijn koorstoel naar de lessenaar en zingt het zonder enig zichtbaar teken van zijn functie? De functie van diaken ofschoon ze ook heel eenvoudig is, is niettemin belangrijker. De Constitutiones van Basilius melden ons dat de diaken het evangelie zingt met de stoel om als volgt: "ponit stolam", terwijl de elders gemiddeld met de stoel voor de introitus, hetwelk eindelijk na het evangelie (Martine, De antiphona

super humerum sinistrum, et per dextrum latus receptam involvit pro manigulo in sinistra manu." Hij maakt het brood en de wijn klaar onder het Credo, of, als dit niet gezongen wordt, onder de collectes. Voor de bewieroking bij het offertorium gaat hij om het altaar heen. 's Zondags ontvangt hij de hostie die in de voorafgaande week bewaard is als teerspijze voor de zieken en die door een nieuw geconsacreerde hostie wordt vervangen. Op de voornaamste feesten door de week ontvangt hij een derde gedeelte van de hostie van het heilig misoffer (Constitutiones van Basilius, Dijxon, ms.616 (354) f°42). - De diaken communiceerde toen onder de beide gedaanten. Ofschoon er niet uitdrukkelijk over dit gebruik wordt gesproken door Guigo, volgt het uit het verbod dat er later, in het midden van de 13. eeuw tegen werd uitgevaardigd en dat het bestaan ervan veronderstelt.

Men is zeer bescheiden in het gebruiken van kaarsen: over het algemeen voor de missen maar één kaars in een lantaarn. Op bepaalde dagen met meer plechtigheid, die overigens vrij zeldzaam zijn, branden er twee kaarsen op het altaar (Consuet. IV, 28, 3; VIII, 1, 2). - Eigenlijk vermelden de Consuetudines de éne kaars voor de mis en de lantaarn niet; maar dat men ze gebruikte wordt bewezen door een tekst die bijna even oud is en die we verderop nog zullen moeten noemen. Er bestaat zelfs nu nog een spoor van dit gebruik; want nog steeds schrijft het Ordinarium voor dat de ene kaars die op het altaar brandt onder de zegening vóór de mis van de Purificatie door een lantaarn omsloten moet worden (conf. Edit. Gratianop. 1869, cap. XLVI, p. 516). -

Het ceremonieel van de zegening van het water en de besprenkeling 's Zondags vóór de mis, wordt beschreven in de Consuetudines (cap. VII, 5). - Wat de tekst van de gebeden betreft; deze is nagenoeg dezelfde als die van het Romeins missaal, met enkele afwijkingen o.a.: in het gebed "Deus qui ad salutem" de woorden "creatura mysterii tui serviens", in het gebed "Deus invictae virtutis" het woord "more" in plaats van "rore", tenslotte - en dat is belangrijker - de rubriek "hic mittitur sal in aquam"; "Benedictio salis et aquae", die in de 17. eeuw in overeenstemming met het missaal van de heilige paus Pius V de wijdingsformule werd "Commixtio salis et aquae pariter fiat in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti". Terwijl het koor de antifoon "Asperges" zingt, besprenkelt de priester het priesterkoor en gaat daarbij om het altaar heen; vervolgens besprenkelt hij de monniken die een voor een voor hem komen buigen en tenslotte de lekebroeders bij de ingang van ^{het} koor.

De professie van de novicen, waarvan de bijzonderheden in de Consuetudines staan (cap. XIII, XIV) is in hoofdzaak zoals de heilige Benedictus ze beschrijft (Regula cap. LVIII), alleen de volgorde is anders. Bij de Kartuziers komt de professie pas na het zingen van het vers "Suscipe", de aanbeveling van de novice in de gebeden van de monniken en de zegening van de kovel. Bovendien heeft ze onmiddellijk na het offertorium plaats, terwijl ze elders geschiedt ^{na} hetzij vóór de Introitus, hetzij dadelijk na het evangelie (Martens, De antiquis

6.
monachorum ritibus, l.V, o.IV, n°67, in f°, Antverpiae, 1764, t.IV, p.230). - Van de twee gebeden die gezegd worden, het ene over de kovel, om deze te zegenen, het andere over de novice, schijnt het eerste "Domine Jesu Christe, qui tegumen" niet maanden zeer gebruikelijk geweest te zijn; het komt niettemin voor in het oude ordinarium van Monte Cassino (Martène op.cit.n°7, p.224).

2° Bronnen en voornaamste bijzonderheden van het Antiphonarium.

De Kartuziers namen reeds bij het begin van hun bestaan het monastiek officie over, ^{aan} tenminste in zijn hoofdtrekken: "a digniore parte, officio videlicet divino, sumentes exordium, in quo caeteris monachis multum, maxime in psalmodia regulari, concordēs inveniamur (al. invenimur)." (Consuet. Prol.) Guigo volgde na wat toen vrij veel in gebruik was en ondernam zelf de samenstelling van het Antiphonarium voor zijn klooster, waarbij hij zich liet inspireren door de beginselen die drie eeuwen tevoren waren opgesteld door Agobard, de beroemde bisschop van Lyon (+ 840). We hebben van de schrijver der Consuetudines de proloog die hij aan zijn Antiphonarium liet voorafgaan. We zullen de belangrijkste passage aanhalen van dit stuk, dat Le Couteux ons overgелеverd heeft (Annales I, 308), en dat men ook vindt in een 14 eeuw's antiphonarium afkomstig uit de Kartuize van Liget (Loches ms.3, f° 9). We geven hier de tekst uit dit handschrift, welke ons beter lijkt dan die van Le Couteux: "Quaedam de antiphonario auferenda seu abbrevianda putavimus, quae scilicet ex parte maxima aut superflua erant, aut incongruenter composita vel interposita vel apposita, aut pravae auctoritatis, aut ambiguae, aut nullius, aut levitatis, aut imperitiae, aut mendacitatis criminis rea. Porro quae emendata videntur esse vel addita, utrum recte se habeant ignorare non poterit quisquis divinam Scripturam, vetus scilicet Testamentum et novum, studiose perlegerit." Bekijkt men nu de verhandeling "De correctione antiphonarii" van Agobard, dan ziet men dat Guigo niet alleen zijn beginselen van hem heeft, maar soms zelfs zijn uitdrukkingen overneemt. Wat de waarde betreft van het criterium dat beiden gebruiken om uit te maken of iets authentiek is of niet: daarover behoeven we hier niet te spreken; anderen hebben erover gesproken met meer gezag en in een gunstiger positie om er onpartijdig over te kunnen oordelen dan wij. (conf. Dictionnaire, t.I, col.971, Agobard; D.Guéranger, Institutions liturgiques, edit.2., t.I, pag.246 e.v.) - Men moet wel toegeven dat Guigo, ondanks alles achting die hem overigens toekomt, niet zou kunnen ontkomen aan de verwijten die de onstuimige bisschop op zich op de hals gehaald heeft. Als verontschuldiging voor hem geldt het gezag dat de beroemde kerk van Lyon in ~~zijn~~ ^{zijn} tijd nog genoot.

Maar in dit alles hebben we nog ~~niet~~ ^{niet} pas het beginsel van uitsluiting dat richting gevend geweest is bij de samenstelling van het Antiphonarium. Op welke grondtekst heeft Guigo dit beginsel toegepast, en waar heeft hij de stukken vandaan waardoor hij ~~de~~ ^{de} verving wat hij als niet-authentiek

schrapte? We moeten onmiddellijk toegeven dat we hieromtrent niets met zekerheid kunnen zeggen, zo vaak schijnen er herzieningen verricht te zijn. De kern van het Antiphonarium is stellig Romeins met enkele Gallicaanse bijzonderheden. Laten we eerst zeggen dat een vergelijkende studie van het Antiphonarium van de Galuksalige Hartker van sint Gallen (*Paléographie musicale* 2. série, deel I) onmiddellijk iedere idee van verwantschap tussen de Kartuizer-verzameling en de collectie van de beroemde abdijs doet verwerpen.

Na wat we voor het Bissaal hebben vastgesteld was het vanzelfsprekend dat we ons oog lieten vallen op de boeken van Lyon. We hebben er twee van kunnen raadplegen, waarvan het ene van dezelfde tijd is of bijna van de zelfde tijd als de "cantoni-satie" (= ordenen van muziekstukken) verricht door Guigo; het gaat om het ms 457 (afdeling Delandine) van de bibliotheek van Lyon (cfr Delisle, *Mémoire sur d'anciens sacramentaires*, n. CXIII) - Het andere, niet zo oud, is een brevier met notenschrift, geschreven tussen de jaren 1320 en 1325 voor de stiftkerk van sint Jan (Het is het eigendom van de heer Chappée de Mans. Wij hebben onze vergelijkende studie gemaakt aan de hand van een zeer nauwkeurig afschrift van dit document, gemaakt door de Benediktijnen van Solesmes). - Wel nu de punten van overeenkomst zijn zo weinig karakteristiek en de verschillen zo talrijk dat men niet besluiten mag dat ze hun oorsprong gemeen hebben met de boeken van de Kartuziers. Men moet hier zijn gevolgtrekkingen dus opschorten.

We zullen dus nu deze kwestie van oorsprong terzijde laten en in het kort de voornaamste aspecten van het Antiphonarium nantonen. De gebruikte "cursus", zeiden we, komt overeen met die welke in de Regel van sint Benediktus beschreven wordt, met de officies van XII en III lessen en 's zomers van één enkele les, en de nocturnen van zes psalmen. Direct na het "Deus in adjutorium" van de Metten en de Laudan komt er een gereciteerde psalm. Alle uren eindigen met een ~~antenna~~ litanie (= Kyrie) gevolgd door ~~antenna~~ "preces" die nageroeg hetzelfde zijn als die welke Martène gepubliceerd heeft (op.cit. I, c. 3, n. 15, 19, t. IV, p. 14 - cfr Dictionnaire onder het woord "Acclamations") - Het Pater noster wordt in de Laudan en de Vespers hardop gebeden. De kleine responsories worden alleen gebruikt in Laudan en Vespers het hele jaar door behalve bij bepaalde solemniteiten en bij de I Nocturn 's zomers, wanneer het ferial officie maar één les heeft. Daarentegen zingt men iedere keer als het officie van de Metten met een nieuwe speciale serie responsories begint er één van in de I. Vespers, en gewoonlijk is het het tweede (Consuet. c. VII, 3). Bovendien hebben ook zeldzame feesten een groot responsorie in de II. Vespers.

Reeds vanaf het begin wijkt het Kartuizerofficie van het Benediktijnerofficie af omdat het geen hymnen ~~antenna~~ omeent. Dat was ook de gewoonte van de kerk van Lyon. (Machesi, op.cit. pag. 495. Agobard had reeds gezegd: "Reverenda concilia Patrum decernunt nihil poetice compositum in divinis laudibus usurpandum." *PL. t. CIV, col. 327.*) - Toch heeft de Kartuizerliturgie al gauw afgezien van deze strengheid. Een van de decreten van het

Algemeen Kapittel van 1143 luidt : "Post venite cantetur Aeterne rerum conditor; ad Laudes Splendor aeternae gloriae; ad vespervas Deus Creator; ad completorium Christe qui lux es." (conf. Le Cou-teulx Ann. II, 24) -- In 1182 reeds voegt het brevier uit Parijs er nog enkele hymnen aan toe.

Het officie van de Advent begint met het responsoria "Aspiciebam", dat zo de plaats innemt van het bekende responsoria "Aspiciebam a longe". De O-antiphonen orgenomen dank zij een van de zeldzame afwijkingen van het beginsel van Agobard, worden teruggebracht op zeven. Het officie van Kerstis is bijna uitsluitend gewijd aan O.L.Heer, behalve twee antiphonen die de H.Maagd tot rechtstreeks voorwerp hebben. Gedurende de laatste drie dagen van de Goede Week ziet men af van de monastieke ritus en neemt men bijna volledig het Romeins officie over : "Totisque his tribus diebus totum fere officium juxta clericorum morem exequimur." (Consuet. IV, 19, 27) -- Hierin wijkt Guigo af van wat sint Benediktus bepaald had en sluit zich aan bij wat sindsdien de algemene gewoonte was geworden in de kloosterkerken. (conf. Paléogr. musicale, t. IX, introduction p. 33). -- Wat betreft het responsoria "Tenebrae factae sunt" beroemd geworden door de felle veroordelingen van Agobard (Liber de correctione antiphonarum, VIII; PL. t. CIV, col. 332) : het heeft zijn plaats in het officie van Goede Vrijdag, na de 9.les; maar de tekst is zo dat hij niet voor critiek vatbaar is. De plechtigheid van het "Mandatum" biedt niets bijzonders. Er worden 8 antiphonen gezongen die bekend zijn. Bij de I. Vespers van Pasen herneemt de monastieke ritus al zijn rechten.

In het ~~Sanctoraal~~ ^{Sanctoraal (= officies der Heiligen)} is het aantal eigen officies uitermate beperkt, zoals trouwens het gehele ~~Sanctoraal~~ ^{Sanctoraal} zelf ook. Buiten de feesten van O.L.Heer en van O.L.Vrouw is er slechts een eigen officie voor sint Stephanus, sint Jan, Onnozele Kinderen, gedeeltelijk voor sint Philippus en Jacobus, de Geboorte van sint Jan de Doper, de sint Petrus en Paulus, sint Michael en Allerheiligen.

De lessen voor de feriaaldagen worden behoudens zeer zeldzame uitzonderingen, genomen uit de H.Schrift, die men ieder jaar in zijn geheel leest. Voor de 12-lesse-feesten worden ze uitsluitend ontleend aan de geschriften der Kerkvaders, uitgezonderd enkele Solemniteiten, waarop de lessen van de eerste Nocturn uit de H.Schrift zijn.

De processies kunnen we met één woord afhandelen; de Kartuzerliturgie wijst ze volstrekt af : "et hoc sciendum quod in nulla solemnitate processionem facimus." (Consuet. VI; zo schijnt het gebruik ook bij de eerste Cisterciensers geweest te zijn, volgens Martène, op.cit. l. III, c. XIX, n. 25, t. IV, p. 156). Ook de mooie processies van de Purificatie en van Palmzondag vinden bij de toepassing van dit beginsel geen genade.

Voor de tijd van de Metten komt de dagorde overeen met wat in de Regel van sint Benediktus bepaald wordt, dat nl. de Metten en de Lauden tegen de morgen gezongen worden vlak vóór de dageraad (Regula VIII). -- De slaap van de monniken werd niet onderbroken, zoals thans : "ad lectos autem post matutinas nullo

reditur tempore." (Consuet. XXIX, 3) Maar wat in de Regel van sint Benedictus enigzins vaag blijft, wordt door Guigo met zorg nader bepaald; "Cantatis nocturnis, breve facimus intervallum, quod ad plus 7 psalmos paenitentiales capere valeat. Sequuntur deinde matutinae laudes, quas a kalendis octobris usque ad Pascha lux terminat, exinde inchoat." (Consuet. XXIX, 3) - Als men voor het officie van toen gemiddeld 2 1/2 tot 3 uur rekeent, kan men gemakkelijk afleiden hoe laat in ieder seizoen de metten begonnen. (Op de feriaaldagen varieerde de ^{duur} ervaar aanzienlijk volgens de tijd van het jaar, zoals we verderop zullen zien; maar de tijd van opstaan bleef in alle seizoenen practisch hetzelfde; het einde van het officie varieerde, omdat het zich regelde naar het verschijnen van de zon.) - Het was altijd ruimschoots na middernacht, vooral 's winters.

Een belangrijke opmerking: "Generaliter autem in ecclesia matutinas et vesperas, in cellis vero semper completorium dicimus. Alias enim, nisi festivis diebus aut vigiliis aut aniversariis, ad ecclesiam non venimus." (Consuet. XXIX, 6.) - Het Kartuizerleven is vóór alles eremitisch; sint Bruno heeft het slechts in zekere mate met coenobitische element vermengd

3° De kalender

Er waren van het begin af aan 4 soorten van feesten : die van drie lessen, de gewone ~~van~~ twaalf lessen-feesten, die van twaalf lessen met kapittel, zo genoemd omdat men op die dagen kapittel houdt, en de solemniteiten die zich van de gewone kapittelfeesten onderscheiden doordat ze wat plechtiger zijn, met name doordat er dan ~~knuzenden~~ onder de mis, de vespers en de lauden twee kaarsen branden, waar de naam van "festa candelarum" vandaan komt, waarmee we ze van de 13. eeuw af aangeduid zien (Consuet. IV, 31; VIII, 1,7) - In de uiteenzetting die we gaan geven worden ~~de~~ ^{de} ~~soorten~~ ^{soorten} ~~van~~ ^{van} ~~feesten~~ ^{feesten} ~~aangeduid~~ ^{aangeduid} ~~met~~ ^{met} ~~hoofdletters~~ ^{hoofdletters} ~~en~~ ^{en} ~~kapittelfeesten~~ ^{kapittelfeesten} ~~met~~ ^{met} ~~o; de~~ ^{o; de} ~~12~~ ¹² ~~lessen-feesten~~ ^{lessen-feesten} ~~met~~ ^{met} ~~12~~ ¹² ~~l; de~~ ^{l; de} ~~3~~ ³ ~~lessen-feesten~~ ^{lessen-feesten} ~~blijven~~ ^{blijven} ~~zonder~~ ^{zonder} ~~aanduiding.~~ ^{aanduiding.} Zichier dus, volgens de toenmalige dokumenten de Kartuizerkalender uit de 12 eeuw. (We geven hier de oudste kartuizerkalender die er - naar ons weten - bestaat. Hij dateert uit 1134 op zijn laatst. = Grande Chartreuse, carton C, III, 864).

JANUARIJ

x 1.	CIRCUMCISIO DOMINI. 12.1.c.	18.	Priscae virg. et mart.
x 6.	EPIPHANIA DOMINI. 12.1.c.	20.	Fabiani et sebastiani mart
10.	Pauli primi eremitae.	o 21.	Agnētis virg. & mart. 12 l.
o 13.	Octavae Epiphaniae 12.1.	22.	Vincentii mart. 12 l.c.
14.	Felicitis in Pincis conf.	25.	Conversio S. Pauli.
16.	Marcelli papae et mart.	26.	Polycarpi episc. & Mart.
17.	Antonii abbatis et conf.	28.	Agnētis secundo.

FEBRUARI

- X 2. YPAFANTI DOMINI. 12 l.c.
- 5. Agathae virg. & mart. 12 l.c.
- 14. Valentini mart.
- 22. Cathedra sancti Petri.
- 24. Mathiae apostoli.

MARTII

- 12. Gregorii papae.
- 21. Benedicti abbatis 12 l.c.
- X 25. ANNUNCIATIO DOMINI 12 l.c.

APRILIS

- 4. Ambrosii episc. & conf.
- 14. Tiburtii, Valeriani & Maximi mart.
- 23. Georgii mart.
- 25. Litanis major. Marci evangelistae
- 28. Vitalis martyr.

MAII

- 1. Philippi et Jacobi ap. 12 l. C.
- 3. Inventio s. Crucis. Alexandrieventii & Theoduli martyr.
- 10. Gordiani et Epimachi mart.
- 12. Nerei & Achillei atque Pancratii mart.
- 25. Urbani papae et mart.

JUNI

- 2. Marcelli & Petri mart.
- 9. Primi et Feliciani mart.
- 11. Barnabae apostoli.
- 12. Basilidis, Cixini & Naboris mart.
- 16. Cixici et Julitae mart.
- 18. Marci et Marcelliani mart.
- 19. Gervasii & Protasii mart.
- 23. Vigilia s. Joannis Baptistae.
- X 24. NATIVITAS EJUSDEM 12 l.c.
- 26. Joannis et Pauli mart.
- 28. Vigilia apostolorum Petri & Pauli. Leonis papae.
- X 29. NATALIS EORUMDEM 12 l.c.
- o 30. Commemoratio s. Pauli 12 l.

JULII

- 1. Octavae sancti Joannis.
- 2. Processi et Martiniani mart.
- 6. Octavae apostolorum.
- 10. Septem fratrum, filiorum sanctae Felicitatis.
- 21. Praxedis virginis.
- 22. Mariae Magdalensae.
- 23. Apollinaris episc. & mart.
- 24. Cristinae virg. & mart.
- 25. Jacobi apost. Christophori mart. 12 l. c.
- 28. Nazarii et Celsi mart.
- 29. Felicis, Simplicii, Faustini & Beatrix mart.
- 30. Abdon et Sennen martyr.
- 31. Germani episcopi et conf.

AUGUSTI

- 1. Sancti Petri ad vincula
- 2. Stephani papae et mart.
- 3. Revelatio sancti Stephani.
- 6. Sixti papae et mart. Felicissimi et Agapiti mart.
- 8. Ciriaci & sociis suis.
- 9. Vigilia sancti Laurentii.
- 10. Natalis ejusdem 12 l.c.
- 11. Tiburtii mart.
- 13. Hyppoliti mart.
- 14. Vigilia sanctae Mariae; Eusebii conf.
- X 15. ASSUMPTIO BEATAE MARIAN 12 l. c.
- 18. Agapiti mart.

- 22. Timothei & Simphoriani mart.
- o Octavae sanctae Mariae 12l.
- 24. Bartolomaei apost. 12 l. c.
- 28. Augustini ep. & conf. & Hermetis mart.
- 29. Decollatio sancti Joannis Baptistae. Sabinae martyris.
- 30. Felicia et Adaucti martyr.

SEPTEMBRII

Septembris, dies nonus mensis aequinoctialis, qui in diebus 30 consistit. Dies VII. Mariae conceptus, quae est dies conceptus, qui nonus mensis aequinoctialis, qui in diebus 30 consistit.

112 was van de zondag. (Constitutiones van Basilien, 1717 ten opzichte van de feestdagen).

SEPTEMBRIS

OCTOBRIS

- X 8. NATIVITATIS BEATAE MARIAN 12 l. c.
 - 9. Gorgonii mart.
 - 11. Proti & Iacinti mart.
 - o 14. Cornelii & Cypriani mart. (12 l. ?)
 - Exaltatio sanctae Crucis.
 - 15. Nicomedis mart.
 - 16. Luciae et Geminiani. Euphemiae virg.
 - 20. Vigilia s. Matthaei ap. & ev.
 - / 21. Natalis ejusdem 12 l.c.
 - 22. Mauricii & soc. ejus.
 - 23. Teolae virg.
 - 27. Cosmae et Damiani.
 - + 29. MICH. AR. 12 l. c.
 - 30. Ieronimi presbyteri et confessoris
- 1. Remigii ep. & conf.
 - 6. Fidis virg. & mart.
 - 7. Marci papae et mart.
 - 9. Dionysii cum sociis suis.
 - 14. Calixti papae et mart.
 - 18. Lucae evangel.
 - 21. Hylaxionis conf.
 - 25. Crispini et Crispiniani m.
 - 27. Vigilia ap. Symonis & Judae
 - 28. Natalis eorundem 12 l.c.
 - 31. Vigilia omnium sanctorum.

NOVEMBRIS

DECEMBRIS

- X 1. FESTIVITAS OMNIUM SANCT. 12 l.c.
 - 2. Eustachii cum sociis suis.
 - 3. Quatuor coronatorum.
 - 9. Theodori mart.
 - / 11. Martini ep. & conf. & Memnae
 - mart. 12 l. c.
 - 13. Brixii episcopi et conf.
 - 21. Columbani abbatis & conf.
 - 22. Ceciliae virg. & mart.
 - 23. Clementis papae et mart.
 - Felicitatis.
 - 24. Crisogoni mart.
 - 26. ~~...~~ papae et mart.
 - 27. Agricolae et Vitalis mart.
 - 28. Sileae apostoli.
 - 29. Vig. s. Andreae ap. Saturnini m.
 - 30. Natalis sancti Andreae. l.
- 6. Nicolai ep. & conf.
 - 10. Eulaliae virg. & mart.
 - 13. Luciae virg. & mart.
 - 21. Thomae apost.
 - 24. Vigilia Natalis Domini.
 - X 25. NATIVITAS DOMINE 12 l.c.
 - Anastasiae v.
 - X 26. STEPHANI PROTOMARTYRIS
 - 12 l. c.
 - X 27. JOANNIS EVANGELISTAE
 - 12 l. c.
 - X 28. SANCTORUM INNOCENTIIUM
 - 12 l. c.
 - 31. Silvestri papae et conf.

[+ Michael (Petrus Anglorum)]
 peduca
 Hemelvaart.
 Pasen - Pinksteren.

* 2. f. Tenken Angelenom l. 6, v. 11, 7)
 6. Sal. met. alle. c. v.

Het valt al dadelijk op dat deze kalender bijna geheel overeenstemt met de oude Romeinse kalender zoals die moet geweest zijn van af het begin van de 11. eeuw tot de 12. eeuw (cfr *Manfredus Batiffol, Histoire du Bréviaire romain, 1895, pag. 125 sqq.*) Als we het feest van Hemelvaart en dat van Kerkwijding eraan toevoegen, hebben we de volledige kalender die dan buiten de zondagen 31 feesten met 12 lessen bevat, hiervan zijn 5 eenvoudig-twaalflessen-feesten, 10 kapittelfeesten en 18 solemniteiten. Hieraan moeten we verder nog de solemniteiten van Pasen en Pinksteren, met, voor ieder dezer beide feesten, de drie eerste dagen van het oktaaf. De feesten die een oktaaf hebben zijn: Kerstmis, Pinksteren, Driekonigen, Hemelvaart en Maria-ten-hemel-opname.

Doordat bepaalde feesten samenvallen krijgt men eigenaardige mengelingen van ~~...~~ officies als gevolg van het beginsel dat geen enkel feest verplaatst mag worden: "nec ullum festum vel vigiliam transmutamus." (Consuet. VI.). Viel bv. Maria-boodschap samen met Palmzondag, dan zong men het gehele officie van dat feest, maar de

Mis was van de Zondag. (Constitutiones van Basilius, f° 39 van genoemd handschrift).

We hebben op de kalender 4 vigilies genoemd. Door die van Kerstmis, Pasen, 's Heren Hemelvaart en Pinksteren eraan toe te voegen, komen we aan een totaalvan 8 vigilies die met mis gevierd worden. (Consuet.VIII,1)

In de 12^e eeuw draagt men niet iedere dag de conventsmis op. Guigo geeft er ons de reden van aan: "Raro quippe hic missa canitur, quoniam praecipue studium et propositum nostrum est silentio et solitudini ~~mansura~~ cellae vacare." (Consuet.XIV,5) - Trouwens alle monniken zijn niet noodzakelijk priester, zoals blijkt uit de eerste dodenlijst van het klooster. De Consuetudines kinspelen op tweemaal op het kleine aantal priesters waarover men beschikte, dat er soms oorzaak van was dat er geen conventsmis opgedragen kon worden. (Const. IV, 12; VII, 4). - Toch moet men dit "raro" niet te letterlijk nemen, of liever men moet het uitleggen met behulp van de context zoals Dom Le Masson opmerkt (in zijn commentaar op deze tekst), In deze passage gaat het speciaal over de missen voor de overledenen. Er was iedere Zondag conventsmis (Consuet.VII), op alle Kapittelfesten (Consuet.IX, 3), op de 8 vigilies die we genoemd hebben (Consuet.VIII, 1), iedere dag van de Vasten, te beginnen bij Aswoensdag uitgezonderd de daaropvolgende Zaterdag en de Zaterdag vobr Palmzondag (Consuet.IV, 7), alle Kwatertemper-zaterdagen (Consuet.III, 1), de 3 eerste dagen van de oktaven van Pasen en Pinksteren (Consuet. IV, 31, 35), 2 November voor alle overledenen (Consuet.XI, 1), en wekelijks éénmaal voor de weldoeners (Consuet.XIV, 4). Daarby moet men nog een zeker aantal jaargetijden tellen, maar die waren in die tijd niet talrijk (Consuet.XIV, 1), en enkele weinig voorkomende zogenaamde "missae matutinales" (Consuet.IV, 29, 35; VII, 4; VIII, 4). We komen aldus tot een totaal van 200 missen per jaar als we een twaalftal jaargetijden rekenen, welk aantal al spoedig overschreden werd.

cf. voor + aantal feesten

Map. Ordinarium, cap. F 399.

4° Het Dodenofficie

We onderscheiden de "Agenda plenaria" en de "Agenda quotidiana". Het verschil is dat de laatste slechts één antifoon heeft voor de 9 psalmen van de drie nocturnen, met slechts drie lessen en responsories ~~mannebravandigenadidante~~ die men afwisselend neemt uit de 9 lessen en responsories van het volledige officie. De eerste diende slechts voor het officie dat gereciteerd werd wanneer er iemand begraven werd en voor de jaargetijden, vanwaar de naam Agenda "propria" of "specialis" die men er ook aan geeft. Wat de tweede betreft, deze werd vaker gebruikt, want met uitzondering van de 2 gevallen die we juist noemden, werd het iedere dag gereciteerd waarop er geen officie met 12 lessen was (Consuet.XI, 2, 3. Guigo noemt de Agenda quotidiana niet, maar uit het speciale onderscheid dat hij maakt voor de Agenda plenaria kunnen we met voldoende zekerheid opmaken dat er nog een andere was. Inderdaad vermeld het Brevier uit Parijs op folio 115 uitdrukkelijk de Agenda quotidiana.)

Als er een kloosterling sterft krijgt hij behalve het begrafenis-officie nog een tricenarium. Bovendien schrijft men zijn naam op de dodenlijst en wordt ieder jaar zijn jaargetijde gevierd (Consuet.IV 1.)

Handwritten notes on the left margin, including a reference to 'f. 115' and other illegible scribbles.